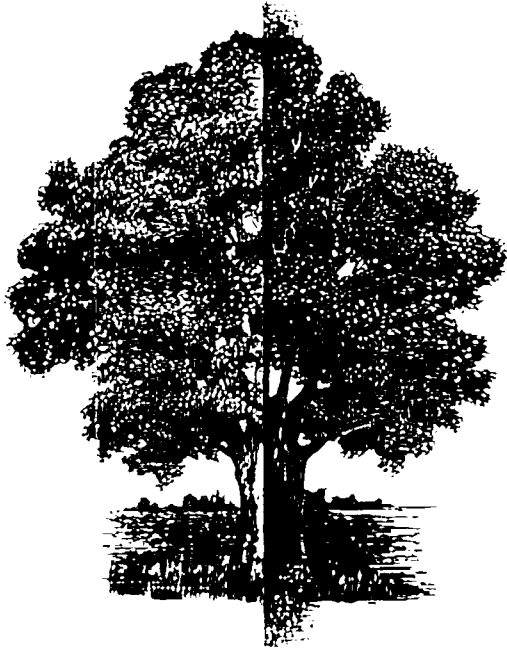

VOORUITZICHTEN VOOR HET NATUURBEHOUD IN BURUNDI

Tekst en foto's door Jacques VERSCHUREN, Brussel

Natuurbehoud

Vooruitzichten voor het natuurbehoud in Burundi

Tekst en foto's
door Jacques VERSCHUREN (1), Brussel

Wanneer men het heeft over Nationale Parken in Centraal-Afrika, denkt men normalerwijze aan de reservaten van Zaïre en Rwanda (2), zonder die in Kenya, Ouganda, Tanzania en Zambia te vergeten. Het baanbrekend werk dat deze landen gepresteerd hebben op het vlak van het natuurbehoud, is alom bekend.

Over Burundi wordt in dit verband nog maar weinig gesproken. Dit land, een der kleinste en een der dichtsbevolkte van Afrika (tot 400 inwoners per km²) lijkt helemaal niet de droom te zijn van de natuurconservator: verweerde bergen, ontgonnen bossen, naakte vlakten, een overgrote veestapel, geen enkel natuurreservaat... Maar laat ons daarbij direkt opmerken dat het een land is met een intense charme, en dat een buitengewoon onthaal biedt aan de bezoekers.

Alles is echter niet verloren voor het natuurbehoud. Een prospectiereis, onlangs (in 1976) door de auteur ondernomen, in het kader van de Belgisch-Burundese samenwerking (3), heeft duidelijk aangetoond dat er reële mogelijkheden geboden worden aan het natuurbehoud in dat land.

Dat kan ons optimistisch stemmen: inderdaad vertoont het overbevolkte Burundi de aspecten, die binnen enkele tientallen jaren in geheel Afrika zullen overheersen. Als verwezenlijkingen daar mogelijk zijn, mag men niet wanhopen, ook voor landen die schijnbaar benadeeld zijn wat het natuurbehoud betreft.

Geografisch is Burundi (± 27.000 km², een beetje

De enorme veestapel vormt een der grootste problemen voor Burundi (« Ankole »-runderen met zeer lange horens).

(1) Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Vautierstraat 31, te 1040 Brussel.

(2) Het zal de lezer zeker interesseren, te weten dat op het ogenblik van het opstellen van deze tekst (oktober 1978) de reservaten van Rwanda (Akagera en Vulkanen) goed onderhouden zijn. Nieuwe projecten zijn in bestudering.

(3) We danken hartelijk zowel de Belgische autoriteiten als deze van Burundi, die deze missie hebben mogelijk gemaakt.

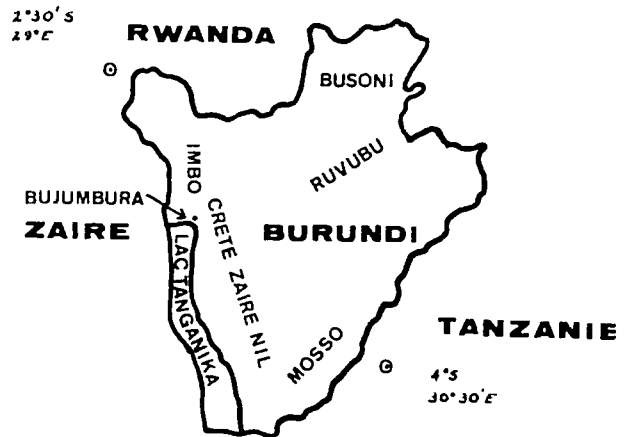
minder dan de oppervlakte van België) te situeren even bezuiden de evenaar, in Oost-Afrika. Behalve in de vlakte van de Rusizi, heeft het klimaat er niets equatoriaals, omwille van de hoogte, die gemiddeld tussen de 1500 en 2000 meter ligt. In vogelvlucht gezien geeft Burundi de indruk van een ontzagelijke moestuin : net zoals Rwanda is het het land van de duizend (eerder duizenden !) heuvels.

Een belangrijk deel van het land ligt aan de uitlopers van de rug Zaïre-Nijl. De echte bron van de witte Nijl, een bedevaartsoord voor de aardrijkskundigen, is trouwens in Burundi gelegen. Deze intens bebouwde heuvels hebben slechts weinig aantrekkingskracht voor de natuurhistoricus : het is een streek voor landbouwkundigen en veeteeltspecialisten.

Belangwekkend zijn vooral de zones van de depressies : in het westen de Imbo (met de neder-Rusizi die de meren Kivu en Tanganyika verbindt) met de hoofdstad, Bujumbura ; in het oosten de depressies van de Mosso (Malagarazi) en vooral van de Ruvubu. Daar moet men de « hoge toppen » van de rug toevoegen, waar de bergwouden en de bamboe stand hielden ondanks de doorgedreven ontginning. Het hoogste punt haalt 2.600 meter.

Burundi, dit aantrekkelijke land, met de hoofdstad Bujumbura, een van de mooie groene steden van Afrika, waarvan de unieke ligging aan de boord van het meer gaaf is gebleven, kende nooit enige wetgeving op het natuurbehoud. Waar Rwanda het grote geluk had, het prachtige Nationale Park van de Akagera te erven, plus een deel van het vroegere Albertpark, nu Vulkanenpark, was door België weinig aan Burundi voorbehouden. Toch is de fauna er niet helemaal verdwenen. Dat is te verklaren door het

Typisch zicht op de Ruvubu vallei met brede bosstroken.

Overzichtkaart van Burundi en omgevende gebieden.

feit dat de Murundi, inwoner van het land, van nature uit geen jager of vernielers is. Hij is — zoals vele volken waar het veehoeden een grote rol speelt — van nature uit « beschermend ». Hij doodt niet om te doden, het vlees van de jacht interesseert hem maar weinig. In feite is het grote probleem voor Burundi dit van het vernietigen der biotopen, en vooral van de bossen. Het behoud van het woud speelt hier een grotere rol dan elders in het regelen van het klimaat en van het evenwicht van het peil der rivieren.

De lokale bevolking van « onderaan de berg » heeft dat begrepen. Ze weet spontaan dat de bossen « van boven » verantwoordelijk zijn voor hun waterbevoorrading en voor de regelmaat van de regenseizoenen. Ze is onmiddellijk gevoelig voor de vergelijking, die onlangs in de kleinste dorpen werd verspreid : « Indien u recht hebt op duizend liter water per jaar, wat verkiest u dan : negenhonderdnegentig liter op 1 januari en tien liter de rest van het jaar... of drie liter elke dag van het jaar ? Zo ja, bescherm dan uw bossen ! »

Blijven nu nog te overtuigen : de bewoners van de hoogten, waar het regelmatig zoeken naar nieuwe gronden en ontginnen van het woud tot de traditie behoren. Onlangs — en dat is hoopgevend — hebben de autoriteiten van Burundi uitgevaardigd dat het omhakken van één enkele boom als een « misdaad tegen de natie » moet bestraft worden.

Ondanks alles blijft er de stroperij, vooral gepleegd door buitenlanders. Als voorbeeld citeren we hier enkele vaststellingen, die in minder dan een week werden gedaan : nestroof van een roofvogel, door de kolonisten als mascotte beschouwd ; vangst van een jonge gekroonde kraanvogel (duidelijk om de tuin van een of andere buitenlander te sieren) ; verkoop van luipaardvellen en van levende luipaarden ; vangst van sterns op het meer ; kabelvallen voor waterbokken ; valkuilen voor nijlpaarden, zonder te

In een groot deel van Burundi zijn de koereigers (*Bubulcus ibis*) vrij talrijk.

spreken van de ivoersmokkel (de olifant is bijna uitgestorven in Burundi).

De Rusizivlakte was een van de hoogplaatsen van de fauna in Afrika, maar de roof is al meer dan veertig jaar geleden begonnen. De vlakten van de Imbo, eens vergelijkbaar met deze van het park van de Virunga⁽⁴⁾, met zonder twijfel duizenden nijlpaarden, olifanten, buffels, antilopen, werden, enkele zeer begrensde uitzonderingen niet te na gesproken, tot een « zoölogische woestijn ».

Vergeef me de « sterke uitdrukkingen », die nog in deze tekst zullen weerkeren, maar het gaat om het Burundi (zoals trouwens geheel Afrika) van de strooptochten door de buitenlanders ; heel dikwijls « jaagt eender wie op eender wat, eender waar, eender hoe ».

Men is begonnen met het uitroeien van de olifanten. Daarna volgden de antilopen, dan de hazen, dan de parelhoenen, tenslotte de duiven. Zoals elders in Afrika zal men eindigen met op ratten te jagen en uiteindelijk op stenen te schieten !

En toch blijft er wild, tenminste in bepaalde streken : we hebben er in verscheidene recente publicaties de inventaris van opgemaakt. Het waterwild is nog talrijk aan de boorden van het Tanganyikameer (met inbegrip van flamingo's, jabirus, ibissen, en vele *paléarctische* trekvogels).

Is de olifant praktisch uitgestorven (behalve een paar dozijn in het woud van de rug), dan moet er toch nog een duizendtal nijlpaarden in het land over-

(4) De verbijsterende snelheid waarmee de fauna in de rijke Rusizivlakte werd vernield toont aan hoe voorzichtig men moet zijn bij het beoordelen van het wildbestand in de vlakten van het Nationaal Park van de Virunga, zo overvloedig en schijnbaar onuitputtelijk. Ja er zijn er veel, heel veel nijlpaarden op de Rutshuru en in het Idi Aminmeer (ex-Edouardmeer). Maar zijn er teveel, ondanks de uiterlijke schijn ? Laat ons zeer voorzichtig zijn, alvorens dat te bevestigen !

blijven (met inbegrip van de onmiddellijke omgeving van Bujumbura, soms zelfs op de stranden van de stad) ; honderden buffels en antilopen, waterbokken en harnasantilopen.

De rivierzwijnen hebben zich vooral in het oosten van het land gehandhaafd. Is de gorilla verdwenen, dan blijven toch nog enkele chimpanzees over, terwijl de hondskopapen, de zijdeapen en meerkatten hier en daar nog talrijk voorkomen. Enkele leeuwen en luipaarden zijn aan de slachting ontsnapt.

Veel goede wil vanwege de overheid, een niet hopeloze toestand van de natuur ter plaatse, maar bijna geen praktische maatregelen : ziedaar wat we gedurende ons drie maanden durende onderzoek hebben gevonden. Dat heeft ons er toe gebracht, de Burundese regering bepaalde onmiddellijke beschermingsmaatregelen voor te stellen, waarvan de essentie hierna is samengevat.

De oprichting van een officieel organisme, vergelijkbaar met dat van de Nationale Parken in Zaïre en Rwanda dringt zich op. Het zou de naam « Burundees Instituut voor het Natuurbehoud » kunnen dragen, en moet over brede volmachten beschikken.

Het samenstellen van een ploeg natuurbewerkers en gewapende wakers is prioritair : ja, wakers gewapend met een geweer, want ze nemen grote risico's. Het zijn dikwijls de beste dienaren van de staat, zoals de dertig of veertig wakers van Zaïre, heldhaftig gestorven « voor de olifanten », het hebben aangetoond. Excuseer de sterke uitdrukking : « Beter een dode stroper dan een dode waker ! » De wetgever zou tijdelijk alle jacht moeten verbieden gedurende minstens vijf jaar, om de wildstand toe te laten weer op peil te komen. Verscheidene Afri-

Jonge wouw, kleine roofvogel, heel vaak te observeren tegen de hemel boven Bujumbura.

kaanse landen hebben kortelings een gelijkaardige maatregel genomen. Honderden problemen moeten worden opgelost. Ziehier enkele voorbeelden: bij het behoud van de flora is een van de cruciale en pijnlijke problemen het brandhout. Staalkabels vormen een zeer schadelijke stropersmethode. Men heeft nagerekend, dat de oude kabel van de veerpont op de Ruvubu genoeg stalen strikken kan leveren om heel de fauna van Burundi om te brengen. Het probleem van de fietsremkabels — een zeer moorddadige valstrik — lijkt praktisch onoplosbaar. Het probleem van de vervuiling van het Tanganyikameer zal zich vroeg of laat stellen, want het gaat om een bijna totaal afgesloten wateroppervlakte. Men zal zodra mogelijk beschermende maatregelen moeten nemen. Onnodig uit te weiden over de dramatische gevolgen van brousebranden.

Het oprichten van Nationale Parken vormt natuurlijk de belangrijkste taak voor Burundi. De voorbereidende studies hebben uitgewezen dat hun verwezenlijking geen utopie is.

Alhoewel ze slechts een flauwe weerschijs kan geven van de vroegere rijkdommen, is de Rusizivlakte de streek die onmiddellijk het meest de aandacht trekt. Het Tanganyikameer ligt langs een grote migratie-as van de trekvogels. Twee zones zijn dringend te beschermen in de laagvlakte van de Rusizi. Vooreerst de oevers van het meer tussen de riviermonding en de Zaïrese grens. De zandstranden, moerassen, lagunes in omvorming, zoutpannen vormen er een onmisbare omgeving voor het waterwild. Enkele tientallen zwaluwpluvieren broeden er.

Aan de monding van de Rusizi zelf, moet een zone van 1.500 meter in het vierkant dringend beschermd

*Karakteristiek zicht van de droge woud met *Hyphaene benguellensis ventricosa*, op 30 km van Bujumbura.*

*Bijzonder interessante vogels nestelen in de vlakte van de Rusizi: eieren van schaarbekken, *Rynchops flavirostris*.*

worden, een laatste getuige, nog gedeeltelijk intact (maar wel bedreigd door roofofbouw) van het oorspronkelijke uitzicht van de vlakte. Enkele tientallen nijlpaarden zijn er regelmatig te zien; vogelkolonies, waaronder de *Rynchops*, nestmakende schaarbekken, bezoeken er de zandbanken. Enkele krokodillen van zeer grote afmetingen zijn er nog voorhanden. Men ziet ze vrij regelmatig.

Meer stroomopwaarts is de vlakte tamelijk afgetakeld (oude landbouwvestigingen), maar door verder te trekken komt men weer in mooie zones met xerophile plantengroei — waar de autoriteiten van Burundi de verwezenlijking overwegen van een gerekonstrueerd «minipark», met een inbreng van fauna uit andere streken.

Maar van verre uit het interessantste deel is het buitengewone woud van inheemse palmbomen (*Hyphaene benguellensis* var. *ventricosa*). Voor de bezoeker die uit Europa hier aankomt is het een echte «slag in de maagstreek»: het Afrika zoals men het droomt, duizenden spektakulaire palmbomen, met op de achtergrond, in Zaïre, het massief van de Itombwe, meer dan 3.000 meter hoog en waar nog gorilla's voorkomen.

Deze bijzondere botanische eigenaardigheid, zeer goed bestudeerd door onze vriend M. Reekmans, zou zeer dringend moeten geklasseerd worden. Het Vogelmeer⁽⁵⁾, door het palmenwoud ingesloten, is een der opmerkelijkste landschappen van heel Centraal-Afrika.

Veertigduizend hektaren bergwoud bedekt nog de noordelijk flank van de rug Zaïre-Nijl, een biologisch

(5) Het oude «Vogelmeer», dat onsterfelijk gemaakt werd door de filmen «De heren van het woud» en «Het geheime woud van Afrika», broedplaats van duizenden koppels ibissen, nimmerzatten, witte reigers, aalscholvers, in het noorden van Burundi gelegen, heeft spijtig genoeg aan belang verloren door een wijziging in het waterregime.

en klimatologisch kostbaar milieu, dat ernstig wordt bedreigd. In het noorden loopt het grote Nyungwe-woud uit Rwanda in Burundi verder. Daar konden nog enkele kudde olifanten overleven. In het zuiden zijn minder dan 2000 ha aan de ontginning ontsnapt : het Bururiwoud, met enkele van de mooiste *Entadophragma* van geheel Afrika.

Maar het is alleen in het oosten van het land dat de bevolkingsdichtheid afneemt, en dat de heuvels minder bewoond zijn. Drie depressies hebben er nog een relatief natuurlijk uitzicht bewaard : in het noorden de Busoni, zeer droog, de voortzetting van de Rwandese Bugesera, met de bovenloop van de Akagera ; in het zuid-oosten de grote depressie van de Malagarazi, de Mosso, lang beschouwd als het laatste overblijfsel van de « brousse » in Burundi. In kleine hoeveelheden kan men er nog de klassieke fauna van de Oostafrikaanse vlakten aantreffen : olifanten, kaapse herten, leeuwen enz.

Deze streek werd erg afgestroopt en er bestaan plannen voor een « economische » ontsluiting ervan. We hebben de streek langdurig overvlogen, maar niet te voet onderzocht. Hier zijn misschien de plannen voor natuurbehoud te realiseren indien het Nationale Park van de Ruvubu onverwezenlijkbaar blijkt. Laat ons daarom de Mosso en zijn biotopen van zuiderse type « in reserve » houden.

De depressie van de Ruvubu is een langgerekte « slang » — 4 km breed en 125 km lang — met een gaafgebleven natuur temidden van dichtbevolkte zones : savanen, meren, bossen, papyrusbossen. De dierkundige vindt er het echte Afrika terug. We hebben de verwezenlijking voorgesteld van een tamelijk groot Nationaal Park ($\pm$ 50.000 ha), ondanks de moeilijke begrenzing.

Ruvubu betekent in Kirundi « nijlpaardenrivier » ; in de waterloop, afgeboord door een mooie galerie, leven nog verscheidene honderden van deze zware dikhuiden. Er zijn ook buffels en talrijke waterbokken, spijtig genoeg vrij erg gestroopt. Het geheelbeeld is spektakulair.

In het beginstadium zouden de bezoeken per boot worden aangelegd. De Ruvubu zou een zeer waardevol natuurreserveaat kunnen worden, waar de luipaarden niet zouden ontbreken, en waar diverse aapsoorten nog vrij talrijk voorkomen.

Belangrijk is, dat er SNEL maatregelen worden genomen : het natuurbehoud kan niet wachten. We hopen dat concrete maatregelen niet lang meer zullen uitblijven.

Burundi — zoals trouwens het naburige Rwanda — beschikt niet over zoveel natuurlijke hulpmiddelen, zelfs al spreekt men er van grote projecten voor nikkelmijnen en is zijn koffie de beste van de planeet. Waarom de inkomsten niet diversifiëren dank zij het toerisme ? Beschikkend over een zeer goede luchthaven, over een hotel van internationale klasse, kan Bujumbura een waardevolle toeristische etappe worden in Afrika, met de natuur van het hele land in de hoofdrol. Men kan ook de oprichting overwegen van wetenschappelijke stations, voor het ringen, zones van botanische paden. Waarschijnlijk kan internationale of bilaterale samenwerking worden voorzien, bij het opbouwen van het natuurbehoud in Burundi.

Het onthaal van zijn bezoekers door Burundi is geen ijdel woord. Een « biologisch » bezoek aan dit land zou de tocht doorheen het prachtige Kivu (Zaire) en Rwanda, en in het bewonderenswaardige naburige Tanzania, op opmerkelijke wijze aanvullen. Burundi is een « zuiver » land, met een zeer weinig vervuild milieu, opmerkelijk intact, zelfs als is de plantengroei niet meer de oorspronkelijke. Laat ons hopen dat de vooruitzichten wat natuurbehoud betreft verwezenlijk worden : Burundi zou zo de plaats innemen die het toekomst, zowel biologisch als toeristisch, onder de landen van het Afrikaans continent, het mooiste van alle voor wie de echte natuur liefheeft (6)

De eerste verkenning gebeurt met dragers voor de uitrusting ; de dorpelingen van Burundi zijn bijzonder sterk en moedig (vallei van de Kayongonzi, augustus 1976).

(6) Vele Afrikaanse staatshoofden zijn zich bewust van het belang van de natuur in hun nationaal patrimonium. Hun verklaringen op dat gebied zijn zeer duidelijk ; men zou — en dat is geen beperkende lijst — de opmerkelijke uitspraken kunnen citeren van de verantwoordelijken van Kameroen, de Ivoorkust, Gambia, Kenya, Liberia, Rwanda, Senegal, Tanzania, T Chad, Zaire...

